

БҮРЯТЯН АТЭТ

1997
ИЮЛИН
29

Зунай һүүл
улаагшан хонин
харын
25
гарагай 3
ВТОРНИК
№ 141 (19732)
Газетын сэн хэлсээтэ

1921 оной
декабриин
21-һээ гарана

Бүгэдэ арадай сонин

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИЙН ДОЛООН ХОНОГ

Республикада хабаатай хэмжээ ябуулганууд Байгалай хүүгэдэй уласхоорондын шатарай нэгдэх фестивал - июлиин 27 - августын 4 "Бэе махабад хэргээлгын ба медико-социальна нэгдэлэй гүрэнэй албанууды бүридүүлгэ: нототагай дүршэл, хайжаруулаха замууд" гэжэ уласхоорондын семинар-суглаан - июлиин 28 - августын 1

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгдэх орлогшо В.К.Агалов. Архийн продукциин үйлдбэрийн ба худалдаанай талаар албан хоорондын комиссийн зүблөөн.

Экономико хүтэлхэ онсо гуримай талаар ажалай бүлэгэй зүблөөн. "1998-2000 онуудта ойнууды түймэрһөө хамгаалга" гэхэн тусхай федеральна программын проект хаража үзэлгэ.

Буряад Республикын налогой кодексдо хуби бичон орохо газарай налог татабарийн гурим зоёолго.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшоноор: Жильцов А.М.

Буряад Республикын талаһаа 1998 оной федеральна бюджетэй проектэ дуралханууды социальна туһаламжын жасын советтэ зүбшэхэ суглаан.

1998 ондо сэрэгэйхиды ба тэдэнэртэ хабаатай хүнүүды эдэе хоолой зүйлнүүдээр хангаха хэмжээнь тодорхойлоно, Россин экономикын министрствэдэ дуралханууды бэлдэлгэ.

Үмсэлгэдээн предпритинуудай акцинууды худалдаха талаар мүнгэнэй аукцион - июлиин 31. Налог түлэдэггүй томо предпритинуудай байдал зүбшэхэ суглаан.

Нимаева Л.Ч. Түнхэнэй ба Ахын районуудай элүүржүүлгын лагернуудай харалга. Ажалай эрхэ байдал хамгаалха талаар федеральна хэлхэ холбооной районуудай таһагай хүтэлбэрилэгшэдэй хуралсал - июлиин 28-30. Дифтери үбшэнтэй тэмсэлгын штабай зүблөөн Загарайн райондо.

Буряад Республикадахи госсанэпиднадзорой түбэй дэргэдэх халдабарита үбшэнэй Советтэй зүблөөн - июлиин 29. Табалаев Л.П.

Газар дэбисхэрэй-үйлдбэрийн зоно болохо предпритинууды тодорхойлохо талаар дуралханууды бэлдэлгэ.

Барилгын халбариде элшэ хүсэ гамнаха асуудалаар ба бэлэн болоһон барилганууды ашагалгада тушааха саг зуурын гурим тухай республикын Барилгын министрствын коллегийн зүблөөн - июлиин 30.

Дулаасуулгын ба зайн галай элшэ хүсэ алмаха талаар республикын комиссийн зүблөөн - июлиин 30.

1997 оной түрүүшын хахадтахи дэлгүүрэй байдал шэнжэлхэ талаар коммерческэ эмхинүүдтэй худалгалга, дуралханууды бэлдэлгэ.

Семёнов Б.Ц. Сэрэгэйхиды ба тэдэнэртэ хабаатай хэрэглэгшэды хангаха хүдөө ажыхын продукци ба эдэе хоол худалдан абаха, шэрэхэ мэдээсэл бэлдэлгэ.

Оборонын министрствын үнгэргэхэ эдэе хоол худалдалгын аукциондо хабаадаха Шэтэ ошоолго. Эдэе хоолой гол зүйлнүүды хэрэглэгын баланс бэлдэлгэ.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын хэблэлэй албан.

Буряад Республикын Арадай Хуралай ТОГТООЛ

Буряад Республикын Правительствата "Бурятэнерго" гэжэ акционернэ бүлгэмэй түлөө найдүүлгын хэлсээ "Менател" АКБ-тэй баталха эрхэ үгэхэ тухай

Буряад Республикын түлшын-элшэ хүсэний комплексин ба гэр байрын-коммунальна ажыхын предпритинууды 1997-1998 оной үбэлэй эрхэ байдалда ажаллахыень урид бэлдэхэ зориготойгоор, Буряад Республикын Президентын 1997 оной майн 27-до гаргаһан "1997-1998 онуудай намар-үбэлэй үедэ ажаллалгада бэлдэхэ талаар онсо хэмжээ ябуулганууд тухай" Зарлигтай ба Улаан-Үдын депутатуудай городской Советтэй 1997 оной июлиин 15-най "Буряад Республикын 1997 оной бюджет тухай" Буряад Республикын Хуули соо хараалагдаһан ёһоор нийслэл хотодо гэжэ үгтэһэн мүнгэнэй туһаламжы "Бурятэнерго" бүлгэмдэ дулаасуулгын ба зайн галай элшэ хүсэ ашагаланай түлөө хотын 195 млрд. түхэригэй үрийн тоодо оруулан дамжуулаха тухай" шийдэхэбэртэй зохилдуулан,

Буряад Республикын Арадай Хурал ингэжэ тогтооно:

1. "Бурятэнерго" акционернэ бүлгэмэй уялганууды даажа, "Менател" АКБ-да 74 млрд. түхэригэй найдүүлга үгэхыень Буряад Республикын Правительствата эрхэ олгохо.

2. Тус тогтоолой 19-дэхи зүйлдэ заагданан уялганууды дүүргэхын тула "Бурятэнерго" бүлгэмэй урьһаламжын хэлсээгэ саг соо дүүргэггүй һаань, Улаан-Үдын бюджетэй дансаһаа (счёт №0101 34801 в РКЦ НБРБ ЦБ РФ г. Улан-Үдэ) мүнгыень хороон абаха эрхэ "Менател" АКБ-да олгуулан хэлсээ баталхыень Буряад Республикын Правительствата даалгаха.

Заагданан түлбэрийн гаргашы "Буряад Республикын 1997 оной бюджет тухай" Буряад Республикын Хуулийн 25-дэхи статьягай 19-дэхи "Бэшэ гаргашанууд" гэжэ зүйлэй "Засагай хубсад шатануудта мүнгэнэй туһаламжа үзүүлхэ жаса" гэжэ хубида хабаатай болгохо.

3. Тус тогтоол абанан үдрһөө хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо А.Д.КАРНЫШЕВ

Улаан-Үдэ, 1997 оной июлиин 22.

Буряад Республикын Арадай Хуралай ТОГТООЛ

"Буряад Республикын 1997 оной бюджет тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалта оруулаха тухай" Буряад Республикын Хуули тухай

Буряад Республикын Арадай Хурал ингэжэ тогтооно:

1. "Буряад Республикын 1997 оной бюджет тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулаха тухай" Буряад Республикын Хуули абаха.

2. Тус Хуулийн Буряад Республикын Президентэ гараа табин тунхаглахыень дамжуулаха.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо А.Д.КАРНЫШЕВ

Улаан-Үдэ, 1997 оной июлиин 22.

Һүүлэй мэдээсэлнүүд

УРГУУЛНААА - ГЭЭЛТЭ ХОРОЛТОГҮЙГӨӨР

Хэжэнгын аймагай ажыхинуудта үбнэ хурялгын хаһада бэлдхэл урда жэлнүүдтэ адли хүлгөөтэй, эршэтэй байба гэхын аргагүйшые һаа, хүдөө-ажыхын предприти, нэгэдэл бүхэн шадал зэргээрэ техникэ болон зэр зэмсэгүүдэ заһабарилаа, эмхи гуримданэ оруулаа. Тийгэжэ бэлдхэлхээ, мүн үбнэ ногооной ургасанаа дулдыдан газар газарнуудта үбнэ хурялгые жэгдэ бэшэ эхилбэ.

Жэшээлхэдэ, Леоновкын хүдөө ажыхын предпритийн ажалшад июлиин 24-дэ үбнэ хурялгада оробо. Энэ хүдэлмэридэ 15 хүн, элдэб түхэлэй 7 трактор хабаадуулагдана.

Тус хүдөө ажыхын предпритида 300 гектар нуга сабшалангай үбнэ тэжээл нөөсэлэгдэхөөр хараалагдана.

Тэрэшэлэн Д.Д.Дагбаевай хүтэлбэрилдэг "Эдэрмэг" гэжэ хүдөө ажыхын нүхэсэлдэ 250 гектар сабшалангай үбнэн ногоон хуряагдаха түсэбтэй. Эндэхэ сабшалангай ногоон яһала һайн ургаа, зүгөөр үбнэ хурялгада хабаадуулагдаха техникэдэ түлишэ-тоһодолгын хэрэгсэлнүүд дутадажа ехэхэн һаад ушаруула.

Аймагай хүдөө ажыхын управленийн ахамад инженер В.И.Афанасьевай мэдээсэлхэнэй ёһоор, үбнэ хурялгын халуун хаһада хүдөө ажыхын эрилтэ хэрэглэмжэ хангалгада 115 тонно түлишэ-тоһодолгын хэрэгсэлнүүд абтаха болонхой. Харин запас хэрэгсэлнүүд мүнөө дээрэ хүлээгдэнгүй. Абтаһан түлишэ болон тоһодолгын хэрэгсэлнүүд республикын эдэе хоолой корпорациитай хэлсээ баталһан томо томо ажыхинуудар хубаарилагдаха юм.

Республикын эдэе хоолой корпорацийн хүтэлбэрилэгшэдэй зүгһөө аймагай ажыхинуудта тэжээл бэлдхэхэ хаһада туһа хүргэхэбди гэжэ найдуулаашые һаань, энэ найдүүлгыень хүлээнгүй нютагай тэжээл бэлдхэгшэд арга шадалаараа нийтынгээ малые үбэлэй үедэ үбнэ тэжээлээр хангахын, ургуулһанаа гээлтэ хоролтоггүйгөөр хуряажа абахын түлөө тэмсэл эхилэнхэй.

В.БАТУЕВ.

УНАЛНААЙНЬ АШААР

Зунай шанга халуун үдэрнүүдтэ илангаяа шийг нойто багатай зарим добо газарай ногоон сайшатаргаа хатаа, Мүнөө тэндэһээ мүртэй үбнэн абтахаар бэшэ.

Имагтал хабарһаа хойшо нэгэ-хоёр дахиншые зааха уһалагданан сабшалангай ногоон яһала һайнаар ургажа байна. һаяшаг Хандагатайн сабшалан дээгүүр ябахаданай, луговод Павел Семенович Еманаконвай уһалһан сабшалан дээрэ үбдэг тулама үдхэн ногоон эбхэрэн долгилжо байгаа һэн. Эндэһээ "Октябрь" колхозойхид малайнгаа эдихэ ехэнхи үбнээ абаха юм. Мүнөө П.С.Еманакон үбнэһэдэй звенодо оролсоод хүдэлжэ байна.

- Урдынхидал адли мүнгэ зөөрөз түлишэ, тоһоор дуталдадаггүй байгаа һаа, бүлүүр станци хүдэлгэжэ, ондоошые арга хэрэглэжэ, сабшалангаа 2-3 дахин уһалбалнай, энэ ган гасууршые аймшагтай бэшэл һааб даа, - гэжэ луговод хэлэнэ.

С.ТЮЛЮКИН.

Тарбагатайн аймаг.

1997 оной түрүүшын хахад жэлдэ Советскэ райондо 125 түймэр ба галай аюулнууд болоо. Дүн хамта 32 барилга, 4 автотехникэ үгы хэгдээ. 5 хүн галай аюулаһа һаһа бараа.

Түймэр гээшэ харюулжа болошогүй эд бараанай гарза ба сэдхэхэй зоболон асарна. Хэдыхэн минута соо олон хүнүүдэй ажал усадхагдана, үйлдбэрийн хүснүүд, барилганууд, гэр байранууд үгы хэгдэнэ.

Түймэрнүүдэй 60 хубинь гэр байра соо болодог гэхэн тоо баримта бии. Бүхы Буряадта 410 барилга, байранууд түймэртэ һаала. Үдэр бүри шахуу үмсын гэрнүүд шатана. Хэдэн арбаад жэлдэ суглуулан эд зөөриее өөрынгөө үлримжэгүйһөө алдаха гээшэ шаналхаар юм бээ. Районой олон хүнүүд гэр байрагүй дээрһээ зобоно гэжэ мэдээжэ. Түймэрнүүдэй олон боложо байхада, энэ асуудал бүришые хүндүүлхэй болохо бэшэ аал гэхэн

ГЭРЭЭ АЮУЛНАА ХАМГААЛЖА

асуудал гараха зэргэтэй. Олонхи ушарта түймэрэй шалтаг бэлэхэнээр усадхагдажа болохоор байгаа гэжэ элирдэг. Жэшээнь, зайн галай утаһа зүбөөр залгабал, пеэшые заһабал, тамхия унтарабал, үхибүүдэй галаар наадаагүй байбал, түймэрэй аюул гарахашыегүй байгаа аалам. Урожайнаа үйлсын 28-дахы гэрэй эзэд тамхия унтарангүй хаяһанай хойшолоноогоор орохо гэргүй болоо. Хрустальная үйлсын 19-дэхи гэрэй зондо мүн ерэнхэн аюул орхигдоһон кладовко соо хэнэйшыеб һайндэрлэжэ, тамхия унтаранагагүй ушарһаа эхитэй. Эндэ 37 млн. түхэригһөө үлүү гарза хохидол гараа гэжэ тоологдобо. Балтахиновай үйлсэдэхэ киоск соо эд

бараан баһал тамхия хаяһанай хойшолоноһоо шатаа. Заречный тосхондо, Постанционная үйлсэдэ һая баригдажа байһан гэр гэмтээгдээ. Набережная үйлсын 38-дахы байшанда мүн лэ тамхинһаа боложо түймэр болоо. Шабловская гэжэ эхэнэр (Хрустальная, 23) хотгуугаар тамхия хаяа, унтария шатааба. Наһа бараһан хүнүүд бултадаа элүүр бэшэ байгаа гэжэ элирээ.

Зайн галай хэдэн прибор нэгэн доро ашаглажа болохогүй, түлэгдэжэ байһан пеэшэн, шатаажа байһан ношо ноохой харууһагүй орхижо болохогүй гэжэ бү мартагты. Гэртэ бишыхан хүүгэды харууһагүйгөөр, мүн эли газарта шиирэ, зажигалка мэтые бү орхигты!

Р.Н.ХАДАНОВА,
инспектор.

Буряадай нийтын эрдэмэй институтудай шэнэ бүтээлнүүд

БУДДЫН ШАЖАНАЙ УРАН ЗУРАГУУД

1981 ондо М.В.Ломоносовой нэрэмжэтэ Москвагай гүрэнэй университеттэ дүүргэсэн, гэрэ гэрэн сагнаа БИОН-до ажалладаг эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Цырен-Базар Бадмажанович Бадмажанов "Буддийская живопись в Бурятии" гэсэн тон шуухала хэрэгтэй ном хэблүүлэн гаргана.

Буряадай түүхын музейн директор С.Г.Жамбаловагай бэшээн оршолодо тэмдэглэһэнэй ёһоор, 30-аад онуудта дасан дугангуудай хандаргагданан сагнаа үлдэнэй буддын шажанай уран зурагууд Буряад ороной түүхын музейд хадаглагдажа байдаг юм. Имагтаа Буряадта бэшэ, харин манай эртэ урда сагнаа холбоотой Түбэд, Монгол болон Хитадта бүтээгдэһэн тээлг бурхан гэж гү, али татамал бурхад (ородоор - танка) музейдэмнай бии.

Буряад уршуулай бүтээһэн эдэ зурагуудта буряадай өөрсэ байдал, үргэн уужам тала дайдамнай, сабан муидаргата Саяан ууламнай, гүн тунгалга Байгал далайманай нүдөөлжэ, эдэ зурагуудые тон өөрсэ һонин шэнжэлүүдтэ болгоо. Иайн һайхан, ирагуу тансаг мэдэрээрэ дүүргэһэн, уран хурса шэрэ будагаар бүтээгдэһэн эдэ зурагууд буряад соёлыг нэрлэн хүржөөлгэдэ ехэ хубита болохо бэээ гэжэ найдажа байһанаа музейн директор мэдүүлбэ.

Буддын шажанда хабаатай 90 зураг энэ номдо оруулагдаа. Шэгэмүни Бурхан, Богдо Зонхобо, Богдо Миларайба, Аюуша, Манзашэрэ, Майдар, Сагаан Дара Эхэ болон бусад бурхад, иданууд, сахиюусанууд, мүн Сансарын хүрдэ, Абидын шангад гэжэ мэтэ зурагууд энэ үгтэнхэй.

Зураг бүхэндэ харуулагданан бурханай нэрэ буряадаар бэшгэдээ, хаалта соо самгарди (санскрит) гү, али түбэд бэшлэгнэ хабсаргагдана. Иая болотор бурхадай нэрэнүүдэй эхээр дурдагдаггүй байһан ушарһанаа буряадшье, орошье бэшлэгнэ гүйсэд тогтонжороогүй байна. Тиммэлээ "Шэгэмүни, Богдо Зонхоба, Абидын "шингэд" гэжэ мэтээр бэшлэгнэ байна. Харин ехэнхидээ Шэгэмүни, Зонхобо, шангад" гэжэ бэшгэдээг шуу.

Зураг бүхэн тобишохоноор аад, удах түгээдэрөөр тайлбарлаагдана. Буддын шажанай ойлогоо бүхэнэй самгарди нэрэн хаалта соо үгтэнэ. Жэшээн, нэгэдүгээр таблицан "Шэгэмүни Бурхан (Шакьямуни Будда)" гэжэ нэрэтэй. Тэрэн нигээд эхинээ: "Будда Шакьямуни изобретения на "Лотосовом троне" (падмасана), его левая рука в "жесте созерцания" (дхьяна-мудра), правая в "жесте прикосновения к земле". Саашань нимэ тайлбары үгтэнэ. Будда багшын бодн хотог олохын тулада бодн модон доро хуухадан, Мара Кама Дэва гэгшэ энээндэн хаалта хэжэ зорилгоор шомпог туһалагшанараа эльгээһэн байгаа. Тээд тэдэн гэгээн һонор ухаа олохо гэгээн бодисадын хатуу эрмэлзэлыг һуладхжа шадаагүй. Марые илажа гаралыемни гэршэлтэ гэжэ, Буддын газарта гараараа хүрэн хандагданан, газар харюу болгон хэлбэлээжэ, зургаан зүг тээшэ долоолһон гэхэ.

Энэ номой үшөө нэгэ һайн талан гэхэдэ, "Адибууда, амрита, бандида хамба лама, идам, карма, чакравартин" гэжэ мэтэ буддын шажанай шуухала ойлогосонуудай тайлбары тоан тэрэндэ хабсаргагданхай. Мүн буддын шажанай искусство тухай манай орондо болон хилан саана гараанай номуудай тобиё үгтэнхэй.

Энэ ном Тайванда 10 мянган хэлгээр хатуу саарһан дээрэ аймахтар гоёор хэблэгдээ гэжэ түгээхэдэнь тэмдэглэе. Манай ханахада, энэ номой нилээд үгтэйшье һаань (200 мянга хүртээр), нүзгэлдэгшье, үгышье буряад айа бүхэнэй энэ сударые абаа һаань, гэрьенэ һайханаар шэмгэлжэе, ургажа ябаа улаан бургааһадтамнай эхэ туһа болохо бэлэй.

ТУРУУШЫН ЭРДЭМТҮЙМНАЙ ОЙДО

Буряадай анхадугаар эрдэмтэй Доржи Банзаровай түрлөөр 175 жэлэй ойдо зориулагдаһан эрдэмтэй конференци байһаа оной июлинь 26-да Буряадай нийтын эрдэмтэй институтта үнгэргэгдөө. "Банзаровские чтения-2" гэгдэһэн энэ хуралда зориулагдаһан, буряадай гүүхэ, хэлэ бэшгэ, шажан, ёһоо заншал, гүн ухаан, сэдхэл судлал (психологи), дурын судлал (востоковедени), мүнөө үеын нийгэмтэй политическэ болон экономикакэ байдалын гэгээн сэдэбээр хэгдэһэн тон олон тоото элдхэнүүдэй тезисүүд нилээд зузахан ном болгодожо, Эрдэмтэй түбэй типографида хэблэгдэб.

"Эрдэм ухаанай болон литературын ажал ябуулагдай Доржи Банзаровые сэтгэһэнэнь" гэгээн профессор Ульмижиевой, "Доржи Банзаровай хэлэн түүхын шэнжэлгэнэ тухай" гэгээн профессор Чимитдоржиевай, "Монголнуудай харын шажан гү, али бөө мургэл" гэгээн Д.Банзаровай зохиол ба тюрк-монгол бөө мургэлэй мүнөөнэй асуудалууд" гэгээн түүхын эрдэмтэй доктор Т.М.Михайловай, мүн "Доржи Банзаров - хэлэ бэшгэ шэнжэлэгшэ" гэгээн А.Д.Шагдаровай элдхэлэй тезисүүд Доржи Банзаровай монголоой судлада оруулан хубитые эдэбэ талаһанаа харуулаа. Гадаа түүхын эрдэмтэй кандидат Баяр Дашибаловай "Байгал шадархи Сибиринь хүн зоной дунда зунай бөө мургэл тухай" түүхын музейн директор, эрдэмтэй кандидат С.Г.Жамбаловай "Д.Банзаровай "Харын шажанайн... - угсаатанай ухаанай (этнографин) шэнжэлэл", "Д.Банзаровай зохиолнуудай түрүүшын суглууларин түүхэ гүшаа" гэгээн В.А. ба М.А.Харитоновуудай элдхэлэй тезисүүд мүн э Доржи Банзаровай зохиолнуудые тайлбарлана.

Харин дилэнхи олон элдхэлүүд Буряад ороной эдэбэ олон асуудалуудта зориулагдаа. Тэдээн соонь урдань муртэй шэнжэлэгдэгүй зүйнүүдые бии. Жэшээн, Д.Д.Наманнов 20-ёод онуудта залуу хуураг болон ламанарые сэрэгтэй албанда татажа асуудалый яаж шидхэгдэһэн тухайн хөөрлэ. Харин энэл авгорай нүгөө элдхэлүүд, буряад үндэһэтэнэй сэрэг тухай хэлэгдэнэ. Олон үндэһэ яһатануудтай орондо тус тус үндэһэтэй сэрэгтэй эхидхэлүүд тухай асуудал обществены байдалый эрид хубилжа, доройтожо байгаа үенүүдтэ тон хурса, шуухала удах шанартай болодог гэжэ автор зүйтэй бэшэ.

Д.Л.Доржиев 20-30-аад онуудта хүдөөгэй таряашадай эсэргүүцэһэн ушарнууд тухай бэшэ. Ж.А.Зимин алайр буряадуудай имгалт ород хэлээр хөөрээдээг боложо байһан тухайн хэлээнэ. Энээнэй шалтаганын гэгээл, Алайрай буряадууд 20-ёод онуудта аймагай бүхы зоной 30 процентнэ болодог байһан һаа, мүнөө оройдоо 20 процентнэ болошонхой. Тини мүнөө үедэ саадга ороогүй үхибүүдхэ эхилээд 20-25 наһан хүртээр залуушуул буряад хэлээрэ дуургажа шадахаа болонхой. Тини энэдэ буряад хэлэй туригдон һарнижа байһанин хуушанай барга ябадал мүн гэжэ автор бэшэ.

Нүүдэй үедэ нүзгэлэгдэһэн тоо эли бодо олошорно гэжэ энэ асуудалда зориулан элдхэлээд Т.Ц.Боронова бэшээнэ. БГУ-гай экономика болон хүтэлбэрини (факультетэй) студентнэри дунда асуудта үнгэргэгдээ, 50 хүнөө нэгэниин лэ бурханда шүтэдэггүй хумби гэжэ хэлхээ зурхалөө. Нэгэн ээргэ буддын шажанда, бөө мургэлдэ, заримдаа үнэн аадартын шажангыһые нүзгэлжэ ябадал үзэгдэнэ. Харин зарим ородууд лама, бөөнэртэ ябадал болонхой. Энэ талаар байдал юуцадэ бури ороо болобо гэжэ, мүнөө үедэ урдань энэдэ байгаагүй шажанай эмхилүүд бии болон. Минюстин мэдээгээр, республикадамнай шажанай 101 эмхи зургаан бүридхэлдэ абтанхай.

Мүнөө үедэ буряад яһатанай үндэһэн соёлын тубхын түрүүндэ буддын шажангай улам нягта холбоотой болон. Гэбшье энэнь хубискалай урда тээхитэй ади болон ааб даа. Юундэб гэхэдэ, 20 зуунай эсэ багаар арад зоной өөрнн сэдхэл мэдэрэлшье (менталитет), мүн шажан муртэлүүдые ехээр хубилаа шуу.

Ородой элгтэ мэдээжэ философ болон позт В.С.Соловьевой (1853-1900) үзэл сурталда панмонголизмын үзэгдэлэ тухай А.В.Курасвай элдхэлдэ хэлэгдэнэ. Панмонголизм хадаа пангерманизм, панславизм болон панисламизм гэдэгүүдхэ ямар илгаатайб гэхэл, тэрэ союкуультурна шэнжэлтэй зүйл байһанаа политическэ үзэгдэл болоншоо шуу. Юундэб гэхэдэ, монгол хэлэтэ арадуудые нүзгэлжэ гэгээн үзэл бодол Орос гүрэнэй гол хараа бодолтой таарагдахгүй байгаа. Зүүн зүгһөө гарбалтай хамаг бүхы юумэн, илангаяа буддын шажан болбол Европнй соёл болбоорода, христиан шажанда тон аюулай гэжэ тэрэ тоолодог байһан. Энэнь 1900 ондо хэблэгдэһэн "Повесть об антихристе" гэжэ һүүдлын ном соён илангаяа элээр найруулагдаһанхай. "Шорын аюул" зүүн зүгһөө гаржа эхилбэ; хитад болон манжа сэрэгтэнэ буддын шажанай туг доро Орос гүрэн болон бусад христиан элдхэдэ эсэргүүдэ довтолгодо бэлдэжэ эхилэнхэй; энэ талаар Япон гол үүргэ дүүргэжэ гэжэ бэшээн. Тини европнхидто эсэргүүгээр Зүүн Азиин арадуудые нүзгэлүүжэ гэгээн эрмэлзэл панмонголизм болон гэдэг байгаа. Ород-япон дайнай үедэ Вл. Соловьевой тэрэ уридшалан мэдээлэ, абаралын бодото дээрэ бэлүүлэгдэжэ эхилбэ гэжэ юрын зон тоолодог болонхой юм.

Олон элдхэл манай обществн мүнөөнэй политическэ болон экономикакэ байдалда зориулагдаһанхай. Жэшээн, М.М.Боронова буряад арадай ажалдайда идустрална хүгжэлтын яаж нүдөөлһэн тухай хөөрлэ. Урдан хаанта Россиян гэгдэһэн булан тохойдо промшленностиин хүжөөгдэхэдэ, ород хэлэтэ зон аймахтар олоороо нүүн ержэ, шотагай уг зон өөөнхи зон боложо эхилэн байна. Жэшэлдэ, буряадуудай юрэнхы тоогой олошорбошье (тусхайлбал, тэдэ 1926 ондо 130,2 мянган хүн байһанаа, 1989 ондо 249,5 мянгада хүрөө), республикын бүхы зон соо тоологдодог хэмжээниин хэлбэршлэгүй доошоо орожо байгаа: энэнь 33,5 процентһэ 24 процент

хүртээр доошооло. Тингэжэ буряадуудай ассимиляцияда орохо бодото эрхэ нүхээсэл бии болонхой гэшэ. Нүгөө талаһаа, буряадуудай хүдөөлоо хото нүүжэ эрэлгэ түргэдөө. 1970 ондо республикын бүхы буряад зоной 25 процентнй городто хуужа байһан һаань, 1989 ондо 45 процентнй хотодо хуужа болон байба.

Тини урданай нүүдэл малшад мүнөөнэй хотын зон болон хубилна. 30-40-өөд онуудта хотодо эрзэншэдын урданайнгаа дадал заншалаа табяагүй байдаг һаань, тэдэнэй үхибүүд болон илангаяа аша, зээнэрын хотын ород хэлэтэ зоншоо ехээр илгархаа болонхой. Эрдэм бурласал энэдэ ехэ үүргэтэй. Тусхайлбал, 1989 оной тоо бүридхэлэй ёһоор, буряад яһанай 1000 хүн бүхэнэй 183-ниин дээдэ һургуулайт, 161-ниин тусхай дунда, харин 304 хүнниин юрэнхы дунда эрдэмтэй байба. Харин сасуулажа харуулбал, ород зоной 95 хүнниин дээдэ, 194-ниин тусхай дунда, 277 хүнниин юрэнхы дунда һургуули түгээхэн байна.

Хамаг юумэнэй интернациональна шэнжэлгэн боложо байһан эрхэ байдалда үндэһэн хэлээ, ёһоо заншалуудаа нүзгэлжэ хэрэгтэ буряад сэхээтэнэй үүргэ тон ехэ гэжэ Г.Д.Базаровай элдхэл соо хэлэгдэнэ.

Түгээхэдэ тэмдэглэжэ зүйл гэхэдэ, Доржи Банзаровай бэшээн зохиолнуудайн суглууларин Г.Н.Румянцевай долгэрэнги ажаллаата, тайлбаринуудтайгаар 1955 ондо хэблэгдэһэн юм. Тэрэн мүнөө зарим тэдэ нэмэлтүүдтэйгээр дахин хэблэгдэн гараба.

НИЙТЫН ЭРДЭМ УХААНАЙ ШЭНЖЭЛГЭНҮҮД ТУХАЙ НОМ

Буряадай нийтын эрдэмтэй институтай байгуулагдаһаар 75 жэлэй ойгоор дашарамдуулан, һүүдэй 35-40 жэлэй туршада энэ институтта хэгдэһэн шэнжэлгэнүүдтэ зориулагдаһан ном һаяхан хэблэгдэн гараба. Философи болон социологи тухай Ю.Б.Рандаалов, түүхын шэнжэлгэнүүдээр Г.А.Санжиев, этнографай Т.М.Михайлов, археологоор Л.Г.Иваншина, Зүүн зүгтэй бэшгэй элдхэлэй намянтинуудгаар С.Ю.Ванчикова, Зүүн зүгтэй шэнжэлгэнүүдээр Ш.Б.Чимитдоржиев, С.Ю.Летхов, К.М.Герасимова гэгшэд, литературоведени болон искусствоведениэр Э.А.Уланов, В.Ц.Найдаков тусхай статьянуудые бэшэ. Мүн буряад аман зохиолоор И.И.Тулохонов, ород фольклороор Р.П.Матвеева, хэлэ бэшгээр М.Д.Бураев, А.Д.Шагдаров гэгшэд статьянуудые бэшэ. Эдэ авторнуудай олохидын эрдэмтэй докторнууд

профессорнууд юм.

БИОН-ой 75 жэлэй ойдо зориулагдаһан статьяе институтай директор байһан В.Ц.Найдаков бэшэһэн байна. Буряадай түрүүшын эрдэмтэй Доржи Банзаровай түрлөөр 175 жэлэй ойн тэмдэглэгдэжэ байха үеэр БИОН-ой ойн баяр гүйсэбэ. Ушарын гэгээл, буряадай түрүүшын эрдэмтэн түрлөөр тэбхэр 100 жэл үнэрлэн хойно, 1922 оной июлинь 1-дэ Буряадай эрдэмтэй хүрээлэн (Буручком) эмхидхэгдэһэн юм. 1929 ондо тэрэнэй үндэһэ һуури дээрэ Буряад-Монголоой гүрэнэй соёлой институт байгуулагдаа һэн. Тэрэ гэгээр тус институтай нэрэн багасага хубилһаар, 1966 ондо СССР-эй АН-ай Буряадай филиалай бии болоходо, БИОН гэгээн мүнөөнөөнгөө нэрэтэй болоһон байна.

Энээнэй дашарамдуулан, В.Ц.Найдаков оролто статья соогоо эрдэмтэй хүрээлэниин байгуулан нэрэтэ эрдэмтэй профессорнууд Базар Барадин, Гомбожаб Цыбинов, Цыбен Жамцаранов, мүн ГИК-эй директор байһан И.Хабаев, уран зохиолоо Солонгэ Туя гэгшэдэ дурдаба. 1930 ондо һаһа бараһан Г.Ц.Цыбиновһээ бэшэниин бүгэдээрөө 1937 ондо хамалганда ороһон гэгээн.

Удаань хэдэн арбаад жэлдэ институтта ажаллаһан, ехэ хубитаяа оруулан эрдэмтэй доктор болон кандидатнууд, зүүн зүгыг шэнжэлэгшэд Т.А.Бертагаев, Б.В.Семичев, Ц.Б.Цыдендамбаев, Б.Д.Бадраев, Р.Е.Пубаев, П.Б.Балданжанов, Г.Н.Заятуев, мэдээжэ түгээшэд Е.М.Залкин, П.Т.Хантасов, И.А.Асаланов, Н.В.Ким; элгтэ фольклористнууд А.Е.Эманасов, С.П.Балдаев, Е.В.Бараникова, М.П.Хомонов, И.Н.Мадасон, литературоведүүд И.Ким, Г.О.Туденов, Ц.А.Дугаримаев, Буряадта академическэ эрдэм ухаа байгуулан, БИОН-ой түрүүшын директор Д.Д.Лубсанов гэгшэд дурдагдаба.

Элгтэ мэдээжэ эдэ эрдэмтэдэмнай һаһанаа нүгээхэдэнь, институтнай газар муртэжэ тугадаһаһоогүй юм. Эдэнэй хэрэгые эрдэмтэй докторнууд А.И.Уланов, К.М.Герасимова, Г.А.Санжиев, Ш.Б.Чимитдоржиев, Т.М.Михайлов, А.Н.С.Дугаров, И.Д.Бураев, А.Д.Шагдаров, В.И.Рассадин, А.Б.Соктоев, М.И.Тулохонов, Р.П.Матвеева, Н.В.Соболева, С.С.Бардаханова, Ю.Б.Рандаалов, И.С.Урбанова, А.Е.Янгутов, мүн И.И.Соктоева, К.Д.Балаева, Л.Г.Иваншина, П.Б.Коновалов гэгшэд амжалта түгээсөөр үргэлжэлүүлэн байна.

Һаяа залуушуулай тоодо ородог байһан Т.Д.Скрябинникова, А.Л.Абаева, Б.В.Базаров, А.В.Курас, А.Е.Янгутов гэгшэд эрдэмтэй докторой зэргэ хамгаалаа. Эдэнэр, мүн тинхэдэ Н.Д.Болсохоева, С.В.Данилов, Б.В.Дашибалов, Д.Д.Нимев, Г.А.Дырхеева гэгшэд болон бусад олон залуунууд аха үетэнэйнгөө хэрэгые үргэлжэлүүлхээр, холо ошомоор бэрхэ зон гэжэ Василий Цыренович тэмдэглэнэ. Мүнөө үедэ эрдэм ухаанай хэршы хүшэр хүндэ байдалда ороһонье һаань, урма зоригто хуарангүй ургаһаа даһагты, нэтрүү шангаар ажаллагты гэжэ элгтэ эрдэмтэниин залуушуудда захина.

БИОН-до 1980 он ба 1993 оншоо хүдэлжэ эхилэн диссертационно соведүүдэй хэлэн ажалые эрдэмтэ секретар Г.А.Дырхеева согоолоо. Түрүүшын совет дээрэн 35 хүн, һүүдлинхиндэн 9 хүн хэлэ бэшгэй эрдэмтэй докторой ба кандидаттай нэрэ зэргэнүүдые хамгаалһан байна. Тэдэнэй нэрэнүүдын, мүн хамгаалһан он ба һара үдэрнй энэдэ үгтэнхэй.

ЭРДЭМТЭДЭЙ НАМТАР БОЛОН АЖАЛЫЕНЬ ХАРУУЛҺАН ДЭБТЭР

БИОН-ой байгуулагдаһаар 75 жэлэй ойтой дашарамдуулан, "Ученые-исследователи Бурятской области в области общественных наук СО РАН" гэжэ нэрэтэй, хатуу улаан хабтангай нилээд зузаан ном эдэ үдэрнүүдтэ гараба.

Эдэбэ үедэ Буряадай нийтын эрдэмтэй институтта хүдэлжэ, Буряад орондо гуманитарна эрдэм ухаа хүгжөөлгэдэ хубитаяа оруулан научна хүдэлмэрилэгшэдэй тобино намтарын, хэлэн ажалын, гол шэнжэлгэнүүдын энэ ном соо харуулагдаба. Эдэ эрдэмтэд түүхэ, философи, социологи, этнографи, археологи, монголоведени, тибетологи, хэлэ шэнжэлгэе, уран болон аман зохиол, искусство шэнжэлгээр мэрэгжэһэн зон юм.

Бүри түрүүшын эрдэмтэдхэ Б.Барадин, Г.Цыбинов, Ж.Радна-Базаров, С.Ширабов, М.Шуацкин тухай мэдээнүүд үгтэбэ. Тэдэниһээ хожомшо ажаллаһан Т.Бертагаев, Д.Алексеев, Д.Амоголонов, К.Черемсинев, А.Абашеев, С.Балдаев, Г.Румянцев, Ц.Цыдендамбаев, Б.Дандаров, Е.Залкин, П.Хантасов, И.Асаланов, Н.Мангутов, А.Золотов, Б.Митутлов, Н.Шулунов, П.Хадалов болон бусад эрдэмтэд тухай удаань хэлэгдэ.

Гадаа институтта хүдэлжэ, түбэд болон хуушан монголоор бэшгэдэһэн зохиолнуудые оршуулаха, тайлбарлаха хэрэгтэ ехэ туһа хүргэһэн, урдань санаартан яһан Гымпил Гомбожапов, Жимба-Жамцо Цыбенев, Чимитдоржо Ямпиров, Даши-Нима Бадмаев тухай мэдээнүүд үгтэһэн байна.

Мүнөө үедэ тус институтта эрдэмтэй 19 доктор ба 44 кандидат

ажаллана. БИОН хадаа монголоведени, тибетологи болон буддологнй шуухала асуудалуудые шэнжэлдэг, ороной востоковедениин ехэ түбүүдэй нэгэн гэжэ зүйтэй тоологдодо. Институтдай гаргалһан хүдэлмэринүүд манай болон бусад оронуудта үндэрөөр сэгнэгдэнхэй. БИОН бүхэроссин болон уласхоорондой конференцинуудые үе-үе болоод лэ үнгэргэжэ байдаг, манай ороной болон харин гүрэнүүдэй олохон институт болон түбүүдтэй холбоотой юм.

Мүнэ танганай дутагдала, материально-техническэ баазын тулоор байгаа гэжэ мэтнй мүнөө бүгэдэндэ хабаатай бэрхэшээнүүдые дабан, Буряад Республикын эрдэмтэй эгээл үннэй научна эмхи зургаанай хүдэлмэрилэгшэд бүхы оронтоо хамта мүнөөнэй доройтологоо гараха, эсгээ оронойнгоо эрдэм ухаа нэрэтэй түрэтэйгөөр хүгжөөлсэхэ гэжэ эрид шидэнхэй ажаллажа байна.

ОРОСОЙ МОНГОЛШО ЭРДЭМТЭД ТУХАЙ НОМ

"Российские монголоеды (XVIII - начало XX вв.) гэжэ нэрэтэй ном Б.И.Чимитдоржиев энэ номые бүридхөө, мүн хилан хараа.

18, 19 зуун жэлнүүдтэ болон 20 зуунай эхиндэ ажаһуулан, зохиохы ажалаа эрхийлэн, мүн монгол арадуудай түүхэ болон соёл, гүн ухаан, хэлэ бэшгэ болон литература шэнжэлгэдэ ехэ хубитаяа оруулан Оросой 25 эрдэмтэд тухай статьянууд энэ суглууларига оруулагдаа. Итүмөн, Бичурин, Шмидт, Ковалевский, Понов, Голустунский, Бобриников, Позднеев, Котвич, Руднев, Владимирцов гэгээн орондой эрдэмтэдтэй хамта Д.Банзаров, Г.Гомбоев, П.А.Бадмаев, П.П.Баторов, М.А.Хангаев, Г.Цыбинов, Б.Барадин, М.Н.Богданов, Ц.Жамцаранов, Э.Д.Ринчино гэжэ буряад гарбалтай эрдэмтэд тухай статьянууд үгтэбэ.

Гадаа зохиолнуудда гол түлэб хуушан монгол ба түбэд хэлээр бэшгэдэ байһан санаартад Агван Доржиев, Галсан-Жимба Дылгыров, Ринчен Номтоев тухай статьянууд бэшгэдэнхэй. Лубсан Галдан-римбүүшэ, Эрдэнэ-Хайбан Галшиев, Доржи-Жимба Данишинов гэгшэд, эдэбэ зохиол бэшэһэн эрдэмтэ ламанар, мүн түүхэ бэшгүүдые зохиолон Түгээдэ Тобоев, Ванан Юмсунов, Шираб-Нимбу Хобитув, Дамба-Жалсан Ломбо-Цэрэнгов, Цэдэвжаб Сахаров гэгшэ зэргын хүнүүд байһан ааб даа. Гэбшье эдэн "Буряадай элгтэ ехэ ажал ябуулагдаа (XVII-XX зуунай эхин), 1-дхи дэбтэр" гэгээн, 1994 ондо гараһан номдо оруулагдаһан юм. "Эрдэ, европо эрдэмтэй врачнууд", "Түүхэ бэшгүүдые зохиолшо" гэгээн нэрэтэй, Ш.Б.Чимитдоржиевай соголомол шанартай статьянуудта, мүн үнэн аадартын шажанин буряад зоной дунда нэбтэрүүлэгшэд тухай гэгээн Т.М.Михайловай статьяда урдань ажал ябуулаха эрхийлэн, эрдэмтэй талаар ямар нэгэн габайттай хүнүүд тухай хэлэгдэнэ. Мүнөө гараһаа номдошье "Орос орондо хамаг арадыг шэнжэлэгшэд", мүн "Географическэ, естественнэ-эрдэмтэй болон археологнй экспедицинуудта хабаадагшад" гэгээн Ш.Чимитдоржиевай соголомол статьянууд багтанхай.

Энэ номой тус тус статьянуудые бэшэхэ ажада манай орондой эдэбэ хотын монголошэ эрдэмтэд хабаадуулагдаа гэгээл. Петербуртын университетидэ - хэлэ бэшгэй эрдэмтэй докторнууд, профессорнууд А.К.Герасимович, З.К.Касьяненко, Москваһаа - Н.П.Шастина, Казанин университетидэ - түүхын эрдэмтэй доктор, профессор А.С.Шофин, Эрхүүгэй университетидэ - хэлэ бэшгэй эрдэмтэй доктор, профессор Н.О.Шаракшинова. Буряадай университетидэ - түүхын эрдэмтэй доктор, профессор Д.Б.Ульмижиев, Зүүн Сибиринь технологическэ университетидэ - эрдэмтэй кандидат С.Б.Очиров, мүн БИОН-һоо эрдэмтэй кандидат болон докторнууд Б.Д.Цыбинов, Г.Н.Заятуев, Х.Ж.Гармаева, Ц.А.Дугар-Нимаев, Р.Е.Пубаев, Б.Д.Баяртув, М.И.Тулохонов, В.Б.Цыреншилов болон Ш.Б.Чимитдоржиев.

Ингэж нэн түрүүн Ш.Б.Чимитдоржиев болон бусад эрдэмтэдэмнай оролодог Октябриин хубискалай урам, мүн тэрэнэй һүүдэлшэниин түрүүшын үедэ ажаллаһан монголошэ эрдэмтэниин бүридхэгдэжэ, тэдэн тухайнмай улам олон мэдээнүүд суглуулагдажа эхилбэ гэшэ. Иймэ ном эрдэмтэд, баһанар, онууд болон бүхы һонирхошодто туһатай байһань дамжаггүй. Зорилго юуб гэхэдэ, илангаяа һая болотор дурдагдаггүй байһан эрдэмтэ ажал ябуулагдаһангаа бүтээлүүдые наряар шэнжэлэн, эрхин һайнуудые хэлбэн гаргажа эхилжэ ябаһан болоо.

БУРЯАД СОВЕТ ЛИТЕРАТУРЫН ХҮГЖЭЛТЭ БА ҺАРНИЛГА ТУХАЙ НОМ

Манай элгтэ мэдээжэ эрдэмтэ В.Ц.Найдаковой сагнаа урид һаһа барахынгаа урда гаргалһан номуудын нэгэн хадаа "Становление, развитие и распад бурятской советской литературы (1917-1995)" гэгээн шэнжэлэгшэ болон.

Буряад уран һайханай литературын 78 жэл соо оршон байһан тухай хэлхээдэ, энэ литература совет үедэ хүд дээрээ гаража тогтонхой, һалбаран хүгжөө гэжэ тодоор харуулаа. Тинхэдэ буряад литературын хүгжэлтэдэ нимэ үенүүд байгаа гэгээн: 1917-1940 онууд, 1941-1955 онууд, 1956-1984 онууд ба 1985-1995 онууд. Эдэ үе бүхэндэнь номой гусхай бүлэгүүд зориулагдаа.

Ном дотор эдэ үенүүдтэнь буряад литература яаж хүгжөөб, ямар һайн ба муу талууд үзэгдөөб гэжэ харуулагдаа.

Тусхайлбал, 1917-1940 онуудта арадай үндэһэн соёлые, мүн бусад арадуудай, тубхын түрүүн ород арадай уран литературын дүй дуршлые хэрэгэлэ буряад литературын хүгжөөг гэгээн хараа шугаме областной партиань организаци нэтрүү шангаар, шууд сэхээр бэлүүлээ.

Гэгээр үндэһэн соёло европо болон орондой үнгэрмэ ехэ үндөөд оруулангүйгөөр, анханын заншала үндэһэ һуури дээрэ хүгжөөжэ, халха-монголошуудай шотаг хэлэн дээрэ үндэһэлһэн нийтэ монгол литература хэлэ байгуулаха, урданайнгаа ёһоо заншалуудые нэрэгэн хүгжөөжэ гэгээн хараа шугаме бүлэг сэхээдэ дэбжүүлээ һэн. Харин нүгөө зариманиин буряад зоний орондой ассимиляцияда дан ехээр орошоо, тиммэлээ национальна искусство, хэлэ бэшгэ, һургуули байгууланай үгүй, багахан буряад яһатанай соёлой өөрн үндэһэн дээрэ амжалтаттайгаар хүгжөө хараа үгы гэжэ хэлэгдэ байгаа. Буряадууд ород хэлэ хэрэгэлэн эрхин һайнаар хүгжөөжэ, социалис соёлые шэнгээн абажа гэжэ эдэнэр хэлэгдэ байһан.

Буряадай намын эмхи бүхы 20-ёод онуудай туршада эдэ хараа бодолуудтай эрид шангаар тэмсээ. Энээнэй эсэстэ бүхы хүн түрэгдэһэн сэтгэндэ үнэтэ зүйлүүдэ этэрэгдэжэ, бүх

Поэт Бато Базароной түрэнхөөр 90 жэлэй ойн

дурасхаалда

ЗОХЁОЛНУУДАЙНЬ ХЭЛЭ НАЙРУУЛГА ТУХАЙ

Бато Базарон болбол буряад совет поэзиин найл мундэлжэ байхадань бэшэжэ эхилхэн тээдүүдэй нэгэн юм. Тэрэ 20-ёод онуудай хоёрдохин хахадта шүлэгүүдээ толилуулжа эхилээ. Тийгээд дүшэ шахуу жэлэй туршада зохёохы ажалынь үргэлжэлжэ, тон өөрсэ янзаар бэшэдэг хүн гэжэ тодорһон байна. 20-ёод, 30-аад онуудта бэшэгдэхэн "Түмэршэ дарханай муу", "Самолёт", "Майн нэгэн", "Отряд" гэхэ мэтэ шүлэгүүдынь эхэ мэдээжэ болоһон хүнүүд тэдэниие сээжэлдээд хэлэжэ ябадаг болоһон юм.

Үгэ найруулгын гол илгаа ямар байгааг гэхэдэ, мэдүүлэлнүүдэйн тобшо тодо байхаа гадна арадай аман зохёолой хидол гүнзэги мэдэрэлээр түүрэнхэй байдаг лэн. Жэшээнь, 1944 ондо бэшэгдэхэн "Бэлэг" гэжэ шүлэгтэнь аяр холын Яхадһаа сэрэгшын абаһаа бишыхан бэлэг алшуур тухай хэлэгдэхэ. Энэ шүлэгтэнь арадай дуунай аялга дууджа, тэдэндэ ушардаг - арайхан гэхэ мэтэ суффикстай глаголнууд, "сэнхир", "сэнгэлиг", "сэсэг", "сэдхэл" гэхэн заншалта поэзиин үгэнүүд хэрэглэгдэнэ. Мүн тэрэ үеын шэнэ зүйл болохо рифмэнүүдыше бии.

"Дайсадаа хайрагуй дараарай, Дарыхан инагтаа бусарай", - гэжэ, **Хошоолон үгээ найруулжа, Холбоһон захяан хурса юм.** Сэнхирхэн хүбөөнь харахадаа, Сэдхэлни хизааргуй хиидэдэг юм. Сэнгэлиг Хэжэнгэ нутагайнгаа Сэсэгэйн оройгоор нийдэдэг хүм.

Шүлэг соогоо нарин поэтичeskэ мэдэрэлэе гаргахадань, поэт фронт, тыл хоёрой нягта холбоо, манай оройной элдэб хэлэтэ арадуудай хани барисаан тухай, түрэл Буряад орондоо барагдашагүй дуратай байһанаа түүрэнэ.

Юмэнэй зарим лэ шэнжэнүүдыень дүрсэлэн харуулбал, үгэ хэлэн сомор болодог гэжэ ородой агууехэ зохёолшо Чехов хэлэдэг байһан. Жэшээнь, "Сэлмэг огторгойдо Аүүрэн нара гэрэлтэжэ байба" гэхэ мэтэ дэлгэрэнгыгээр хэлэхын орондо "Шэлэй хэлтэрхэй ялагад гэбэ" гү, али "Барбагар һүүдэр гүйгөөд үгтэршэбэ" гэхэдэ, нара сагаан хүни байһаниинь гүйсэд ойлгогдоно гэнэ.

Оршон тойронхи байдалые нийгэм хариулха шадабари Бато Базарондо байһан юм.

Агаар хүхэ огторгойн Аржагар мүшэдэй байхада, Мориной туруун табарна, Модон тэргэ хахинана. Энэ мүшэтэй тэнгэри, туруунай табаран, тэргын голой хахинаан гэхэ зэргын

детальнуудаар сэрэг дайнай хүрөөтэ үедэ ажалай үдэрэй иигэжэ эхилһые зураглан харуулна бшуу.

Бато Базарон үгэнүүд болон тэдэнэй холбоонуудые шэлжэмэл удхатайгаар хэрэглэхэдэ бэрхэ нэн: **Дэлхэйн бүдүүн гүзээтэнэй Дэндүү бардам ханаанда Хитадай баялиг газарын Шатарай хюлгэ болоно** бшуу.

("Мэргэн бууша").

Эндэ "буржуйнар" гэхын орондо "дэлхэйн бүдүүн гүзээтэн" гэхэн метонима хэрэглэнэ. Тэдэнэр Хитадай баян дайдые "шатарай хюлгэ болгоо" гэхэдэ, тус ороние эзэмдэхын түлөө тэмсэлэй талмай болгоо гэнэ гэшэ.

Энэ дурсагдагша "Мэргэн бууша" гэжэ шүлэгийн буряад поэзиин шэлэгдэмэл зохёолнуудай нэгэн гэжэ тоологдодог. Тэрэн соо залуухан снайпер басаган тухай хэлэгдэнэ. Тэрэ нүхэдэйнгөө сухаржа амжахын тулада добтолжо ябаа самурайнуудые һүүлшын һомон хүрэтэрөө буудаад, эрэлхгээр алдаан унана. Шүлэг иимэ үгэнүүдээр эхилэнэ:

Урда Хитадай Чапайе Улаан дүлэн шэрбэнэ. Ууртай омог шарайтай Улад тэндэ шэншэнэ. Гүгэдэ мүн лэ тойруу хэлэлгэ хэрэглэнэ "Чапай хото дүржэ байна" гэхын орондо "улаан дүлэн шэрбэнэ" гэнэ. "Ууртай улад" гэшэнь туримхэйшүү болон. Гадна байгааалиин байдалда шүлэгэй удхада тааруулан, мүн лэ шадамар бэрхээр зураглана:

Саана холоһоо туяаран Нарын гараха харагдана: Бүлин шуһаар бүрхөөгдэхэн Бүмбэгэ боложо үзэгдэнэ. Б.Базароной "Зүгы" (1932 он), "Хоёр север" (1936 он) гэжэ поэмэнүүдынь мүн лэ классическа зохёолнуудай тоодо ородог. "Зүгы" гэжэ поэмэнь ажабайдалые далда удхатайгаар, тиймэнэе бүри уран хурсаар харуулһанай жэшэе болоно. Эндэ ажалша зүгынүүд болон хубалза батанануудай дүрөөр түрүү колхознигууд болон залуу зайран хүнүүд харуулагдана.

Зүгынүүдэй үйлэнүүдынь хүнэй ябадал тэмдэглэдэг үгэнүүдээр харуулагдаһан хадань эндэ хүнүүд тухай хэлэгдэхэ гэжэ эли ойлгогдоно: **Олоороо тэдэнэр хамтарна, Олоһон олзоо нийлүүлнэ. Хонолго байраа бэхилжэ, Холбоо торхо дархална. Хүнхир хүүеэн хөөрөөтэй, Хүхимэ шуяма зугаатай Зүгын хотон тогтожо, Зүлгэтэй талые эзэлбэ.** Бүгэдөөрөө аһан шадалаараа хүдэлжэ байһан зүгынүүдэй дунда "альбан илдам аашатай аляһан гэдэхэ далая бүлюудэн,

гэрэй солсон үдэбэ; торхотой байһан тоһондо (толгойгоо шэхээд долоһоно), ама хамараа аршана, альга гараа аршана; эрэн гэдэхэ эльбэжэ, ээрэмшээжэ наадана.

Энэ батагана хомхой ёло боргооһонтой түргэн хушуу нийлэжэ, хамта юумэ хулуужа, ажахыда хоро хүргэнэ. Гэбэшье ажалша зүгынүүд тэдэ хоёрой муу хэрэгэе үйлэдэжэ байхадань, балшыса барижа, шангаар хэнээнэ:

Ургасын дарамта батаганые Уһагүй газарта нүүлгэжэ, Ута нарин хушууень Узуур дэзүүр тайбаба. 1936 ондо толилогдоһон "Хоёр север" гэжэ поэмэдэнь юумые зүришлэдүүлэн жэшэжэ харуулха арга шадамараар хэрэглэгдэнэ. Эндэ хубисхалай урдахи ба хойтохи байдал тийгэжэ харуулагдана бшуу.

Буряад зоной урданай байдал харуулхадаа, арын хүдэлмэридэ ябуулагдаһан хүнүүдэй дурдалгануудые хэрэглэнэ: **Хүдэр, ахир илгаагүй Хүлөө шэрэжэ шадахал наа, Хотон гэрээ орхижо, Холо аянда намнуулба. Ута гүрлөө гэзгынгээ Узуур доогуур тайруулаад, Хүлөө оройһон хормойгоо Хүнгэн сомороор тануулаад, Хаанта засагай захирхан Харгы аянда мордобо.** "Гүбшүүлхэ", "Жороо болохо" тэн хахад хубинь тэндэ "амарһан" гэхэ мэтын үгэнүүдые шэлжэһэн удхаар хэрэглэн, буряад хүбүүдэй зобонхон тулийһые сатиричeskэ ёһоор харуулна:

Харин хэлээр мэдэхгүй Харанхы бүдүүлгэ байһандаа, Заступ хүрзөөр зандуулжа, "Затылок" байхаа мэдэхэн гэжэ. Гүрэмэл һураар гүбшүүлжэ, Гүйхэдөө жороо болоһон гэжэ. Харин поэмын хоёрдохин хахадтань ондоо Север, "Беломор-Балтин каналай" баригдажа байһан шэнэ хойто зүг зураглагдана. Тийхэдэ мүн лэ үгэнүүдэе шэлжэмэл удхатайгаар метафора болгон хэрэглэнэ:

Удаа дараа жэлүүдтэ Улаан дүлөөр шатажа, Хуушан түбэ хуухарба, Хуули түрэ хубилба. Үндэхэ яһа илгаагүй Үргэн арад гэгээрээ, Дэлгэр соёлой туяагаар Дэлхэйн шарай ягаараа. Тэрэ үеын бусад уран зохёолшодтол адли Бато Базаронойшые хэлэ найруулгада арадай аман зохёол гүнзэги нүлөө үзүүлээ юм.

Л.ДОРЖИЕВ, буряад хэлэ шэнжэлэгшэ. (Үргэлжэлэлын хожом гараха).

ТОВШОХОНООР

ХЭМЭЛ ОДОН ЮПИТЕРЫЕ ТОЙРОН НИИДЭНЭ

Америкын Калифорни штатһаа табигдаһан хэмэл одон Юпитертэ хүрээ. Энэ планетые тойрон, тэрэ хоёр жэл соо нийдэхэ юм. Наяшаг тэрэ хэмэл одонһоо нэгэ зонд таһаржа, часай 170 километр түргэнөөр 200 километр дээрэнэе парашюдаар буугаа. Тийн 75 минута соо доошоходоо, американ космическэ түб руу Юпитерэй атмосферэ тухай мэдээнүүдые үргэлжэ дамжуулжа үрдеэ. Газарайхида орходоо Юпитерэй агаарай бүрххөөгэй 20 дахин нягта хадань, тэрэ буулгагдажа ябаа аппарат биса дарагдаһан байна.

ЮРЭ БУСЫН ХҮДЭЛГҮҮР

Англин 3 инженернүүд суранзанай туһаламжаар эрьелдэдэг ротортой юрэ бусын двигатель ухаалаабди гэжэ мэдүүлбэ. Ухаалагшад энээнэ "Милениум мотор" (мянган жэлэй двигатель) гэжэ нэрлээ. Тийгээд тэрэнгээ ажаллаха арга оньһые нь үшөө тунхаглаагүй. Уданшөгүй хоёр телевизорэй хэмжээтэй энэ агрегадые гэр бүхэндэ тодхожо, хэдшыше шэнээн электрын элшэ абажа болохо юм гэнэ. Двигателие юрын электросетьдэ резисторээр холбон хүдэлгэжэ болохо юм ха.

БАЯРТА МЭДЭЭСЭЛ

Монголой элитэ эрдэмтэ Ц.Дамдинсүрэнэй түрэнхэн Зүүн Монголой Матад гэхэн сомондо нефть олодоо гэхэн баярта мэдээсэл абтаба. Зурган газарта нефтийн нүхэ үрэмдэхэниинь дүрбэн нүхэнһөөнь, 2421 метр гүнзэгиһөө нефть сорьёлон гараа. Монгол орон валотынгаа ехэнхи хубиинь нефтьпродуктнуудые худалдан абагдажа зориулдаг лэн. Харин мүнөөнэй хүшэр хүндэ байдалда энэ асуудал бүри хурсадаһан байгаа. Тиймэнэе "Нефть" гэжэ 1991 ондо абтаһан гүрэнэй программа бэелүүлгэдэ баруунай баян фирмэнүүд, тэрэ тоодо "Соко Интернейшнл" гэжэ американ компани хабаадалсана. Одоһон нефть һайн шанартай, яһала ехэ хэмжээтэй гэжэ тухайлагдаһа. Эндэхэ абтаһан "газарай тоһые" хитад руу ута сорго татажа худалдаха хэлсээн баталагданхай гэжэ "Мүнөөдэр" сонин мэдээсэбэ.

ГАНТИГ ХҮШӨӨНҮҮД ҺАЛАЖА БАЙНА

Агууехэ Пётр хаан бурхадай болон далда удхатай элдэб дүрсэнүүдэй 212 скульптура гантиг шулуугаар бүтээлгэнэ. Зунай сэсэглиг гэдэгтэ XVIII зуунай эхээр табигдаһан юм. Мүнөө тэдэнэй 96-ниинь үлэнхэй. Юуб гэхэдэ, элдэб хулиган аашата этгээдүүд, гар хүлынь хуха сохидог, мүн Петербург дээрэ ородог кислотатай борооһоо тэдэнэр һандараа. Ушар иимэнэе италиинхидай жэшээгээр эдэниие эндэхэнь абажа хушалта доро хадагалаад, орондонь хэмэл мрамораар хэһэн дүрсэнүүдые табиха гэхэн шийдхэбэри 1987 ондо абтаһан юм. Энэ хүдэлмэри хэгдэжэ эхилхэн аад, мүнгэ алтан дуталдажа, 70 гаран дүрсэнь дабтажа хэгдэнгүй үлэшэнхэй, улам муудажал байна.

А. ИВКИН.

ТАЛЛИНАЙ НЭРЭ

Эстонийн ниислэл Таллин гээшэ "датска хото" гэхэн удхатай юм. 1219 ондо даниинхид энэ хотые эзэмдэхэдэ, Таани линн - "Даниин хото" гэхэн нэрэ үгэжэрхиһэн байгаа. Хожомын эдэ үгэнүүдынь ниислэжэ, Таллин гэжэ үгэ бии болоо юм. Тэрэ гэгээр 770-аад жэл үнгэрбэшье, нэрэнь хубилагдангүй байһаар.

Эдгар ЛУТС.

ГАХАЙН ЗҮРХЭ ҺУУЛГАХА ТУРШАЛГАНУУД

США-гай Дьюка гэдэг хотын медицинһын түбтэ гахайн зүрхэ хүндэ һуулгаха туршалганууд хэгдэнэ. Доктор Джеффри Платт генэнүүдыень зарим тэдэ хубилгаһан гахайнуудай зүрхэ гурбан бабуинай сээжэдэ һуулгаба. Тэдэн нэгэ хэды саг соо амиды ябаа юм. Бабуиний бэеын хүнэйхидэ ехэ адли хадань, хоёр жэл болоод гахайн зүрхые хүндэ һуулгадаг болоходоо гэжэ доктор Платт мэдүүлбэ. Мүн бабуин хармагшанайшые зүрхэ хүндэ табиха туршалга хэгдэхэн юм.

Ушарын гэхэдэ, зүрхэ муутай хүндэ усалда орожо һаһа бараһан хүнэй зүрхэн һуулгагдадаг болонхой гээшэ. Жэшээнь, США-да жэл бүри 40 мянган хүн тиймэ донорско зүрхэнэй бии болохые хүлэжэ байдаг. Харин бодото дээрээ жэлэй туршада 5 мянган хүнэй зүрхэн үлүү гарадаг байна бшуу. Тиймэнэе бусаддай зүрхэ һуулгуульһые хүсгээдэй табанай нэгэ хубинь тэрэнэе хүлэжэ үрдингүй һаһа бараһадаг юм.

Хүнэй бэе болбол амитанай зүрхые "абажа хүдэггүй" зобоодог юм. Тиймэнэе гахайн генэнүүдые хубилган, хүнэйхитэй адишуу болгохо талаар туршалга хэгдэжэ, энэнь яһала урагшатай ябана ха.

ХУУШАНАЙ ЗААБАРИ ТЭРЭ ТУШАА ХЭРЭГЛЭЛТЭГҮЙ

Үлэн хооһоор байбал, гэдэхэ дотор сэбэр болодог гэхэн һанамжа бии. Гэтэр илангаяа һаһатай болоһон хүнэй юумэ эдингүй байхадань, бэень һуларшадаг байна. Тиймэнэе һэбэрдэхэ ба хэмжээ ехэтэй ургамалай эдээ хэрэглэбэл тэдэн гэдэхэн соо үлтирүүлхэ ябадал түргэдхэжэ, бүдүүн гэдэхэнэй сэбэрлэлгэдэ туһа болодог ха.

Витамин С гэдэгые шадаал наа ехээр хэрэглэбэл, элдэб үбшэн хүрээсгүй байха гэгдэдэг. Гэтэр үдэр бүри нэгэ хүндэ 50-150 миллиграмм лэ нимэ витамин хэрэгтэй, энэнь, жэшээнь, гурбан апельсин соо байха гэнэ. Тэрэ витаминие энэ хэмжээһээ ехээр хэрэглэхэдэ, хүнэй бэе тэрэниие шэнгээжэ абангүй, газаашань гаргажархидог гэнэ.

Дабһан шуһанай даралта дээшлүүлдэг гэхэн үнинэй һанамжа бии. Тийн гипертонигуудта огто дабһагүй хоол эднууддэг байхадань, даралтань эгээл ехын 3 процентээр доошолһон байна. Тиймэнэе дабһан шуһанай даралтые дан ехээр дээшлүүлхэгүй бээ гэхэн тобшолол США-гай медицинскэ түбтэ хэгдээ. Гэбэшье зарим врачнууд энэ зүб бэшэ гэхэ байна.

Оливкова тоһон эгээл туһатай, атеросклероз болон инфаркт һэргылхэ ябадалда хэрэгтэй гэдэг байгаа. Гэбэшье наран сээсэй болон соево тоһонууд шуһан соо холестеринай хэмжээ бүри ехээр доошолууддаг гэжэ элирүүлэгдээ.

Сагаан саахар ехээр хэрэглэхэдэ, шүдэнэй кариес үбшэн бии болодог, бэеын шэгнүүр дээшлэдэг, атеросклероз, диабет гэхэ мэтэнүүдыше һүжэрхэ аюультай гэдэг гээшэ. Гэбэшье энэниие дан ехээр хэтэрүүлэнгүй, хэм соонь хэрэглэхэдэ, муу байхагүй гэжэ тодоронхой.

Е. ШЕСТОПАЛОВА.

Буряадай ниитын эрдэмэй институтай музей гансашье Россия гүрэнэй бэшэ, бүхэдэлхэйн эрдэмтэдэй аяншалагшадай һонирхол татаһаар үнинэй юм. Эндэ ороһон хүн бүхэн тусхай мэдэсэ, хэшээл абажа гарадаг байһаниинь арсашагүй. Түүхын эрдэмэй доктор Ксения Максимовна Герасимовагай музейн экспонадуудые тайлбарилжа байхые харанат.

П.БАЛАГУНОВАЙ фото.

•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•спорт•

ЭРТЭ УРДЫН НААДАНАЙ ШЭДИТЭ НЮУСАНУУД

ШАТАР хадаа эртэ урдын наадан мүн. Энээгээр һонирхолон хүн бүхэн эртэ урдын нааданай шэдитэ шюусануудыг тайлбарилан гаахыг оролдог.

Манай буряад орондо шатар наадан яһала үни холоһоо эхитэй, оорын түүхэтэй юм. Ушар нимэнээ Буряад ороной шатарай түүхэдэ ороһон хүнүүдэй, тусхайлбал А.М. Игумновай, И.Е.Елсуковой, Б.Амбаевай, Б.Ц.Ц.Цыденовэй дурасхаалда зориулагдһан мүрысөөнүүд үнгэргэгдэдэг заншалтай.

Эдир шатаршадые һурган хүмүүжүүлэхэ хэрэгтэ ехэ анхарал хандуулагдадаг. Энэ талаар Улаан-Үдэ хотын хүүгэдэй спортын 8-дахи һургуулида шатарай таһаг хүдэлдэг юм. Эндэ зургаан тренер ажаладаг.

Хэжэнгын, Сэлэнгын, Түпхэнэй, Хурамхаанай болон бусад аймагуудта шатар наада хүгжөөхэ талаар яһала ехэ ажал ябуулагдадаг. Эндэй түбүүдтэ, шатарай клубуудта бэрхэ багшанар-һоригшод хүдэлхэдөө, хүн зоние эртэ урдын энэ нааданда элсүүлэн хабаадуулаха талаар горитой үүсхэл эдбхи гаргадаг байна.

Һүүлэй үедэ республикада бэлигтэй бэрхэ шатаршадые һургаха, бэдэхэ талаар ехэ юумэн хэгдээ. Тиигэжэ уласхоорондын хоёр мастер ургажа гараа. Эдэмнай хэд бэ гээбэл, Тимур Иванов Согто Намжилов хоёр болоно. Һүүлшынхинь гроссмейстерэй балл абанхай. Мүнөө арбан шатаршаднай Уласхоорондын шатарай федерациин (ФИДЕ) рейтингг абанан байха юм. Бэлигтэй эдир шатаршад ургажа гараа. Тэрэ тоодо Баатар Самбуев, Антон Шомоев, Петр Боноев, Денис Абашеев болон бусадые дурдалтай. Д.Абашеев оюутдай дунда Москва хотын чемпион болонхой. МГУ-гай оюутан Николай Николук эдиршүүл соһоо Москвагай чемпионой нэрэ солодо хүртэнхэй.

1989-1994 онуудта республикынай шатаршад үндэр үрэ дүнгүүдые туйлаһан байна. Буряадай гүрэнэй университетэй оюутан Анастасия Агафонова залуушуулай дунда Россин түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ мүнгэн медалаар шагнагдаа. Энэ В.Раднаев "Трудовые резервы" бүдгэмэй Россин советэй чемпион болоһон, 1993 ондо 8-дахи ДЮСШ-гай команда Москва, Санкт-Петербург болон Новосибирск хотонуудай шатаршадта гартажа, Россида дүрбэдэхи һуури эзлээ һэн.

Гэбэнье республика доторнай һүүлэй жэлүүдтэ шатар наадан хүндэ байдалда оронхой. Ушарын гэхэдэ, мургэй мүнгэн һомолодоногүй. Эпэһнээ уламжала, манай шатаршад Россин болон уласхоорондын мүрысөөнүүдтэ үргэнөөр хабаадажа, мэргэжэл шадабариа дээшлүүлэнгүй бшуу. Зарим ушарта бэлигтэй бэрхэ шатаршад, тренерүүдтай республикаһаа газашаа гаража, ондоо тээ хүдэлхэ баатай болоно.

Хүүгэдэй дунда шатар наада дэлгэрүүлэн хүгжөөхэ, эдир шатаршадтай мэргэжэл шадабарие дээшлүүлхэ, Ази болон Номгон далай шадархи ороноудтай хани харилсаагаа бэхжүүлхэ зорилготойгоор энэ мүрысөөн байгша оной июлин 27-һоо августын 4 болотор Улаан-Үдын Хүүгэдэй урив бэлигтэй ордон соо үнгэргэгдэхэ.

ФИДЕ-гэй президент, Хальмаг Республикын Президент К.Н.Илёмжинов, Буряад Республикын Президент А.В.Потапов, манай республикын Правительство энэ мүрысөөнэй эмхидхэлшэд болоно. Эмхидхэлэй хороон байгуулагдажа, эдэбхитэйгээр хүдэлөө. Буряад Республикын Президент-Правительствын Түрүүлэгшэ А.В.Потапов - тус хороонотүрүүлэгшээр. Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо А.Ч.Нимаева, Залуушуулай хэрэгүүдэй, аялшалгын, физическэ культура ба спортын талаар гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ С.В.Мантуров эмхидхэлэй хороонот

түрүүлэгшын орлогшонороор томилогдоо һэн.

Мүрысөөн гурбан бүлэгтэ швейцарска гуримаар 9 турта үнгэргэгдэхэ. Уласхоорондын гроссмейстер Александр Фоминых ахамад судьягаар, уласхоорондын мастер Согто Намжилов, Россин Федерациин судья Алексей Шагжиев, Лубсама Гармаева гэгшэд ахамад судьягай орлогшонороор, Россин судья Татьяна Агафонова ахамад секретаряар томилогдонхой.

Монголой, Хальмаг, Саха (Яхад), Буряад Республиканыудай, Новосибирскэ, Шэтын, Эрхүүгэй областнуудай, Агын ба Усть-Ордын округуудай, Хабаровска болон Примориин хизаарнуудай 20 гаран команда хабаадахаар хүлээгдэнэ. Гадна Башкортостанһаа, Татарстанһаа, Узбекистанһаа эдир шатаршад ерэхэдэшые магадгүй. Команда бүхэнэй бүридэлдэ 16 хүртээр наһанай 4 хүбүүд, 1 басаган, 1 тренер-түлөөлэгшэ орохо байна.

Спортын мастерта кандидатуд А.Шомоев, И.Хахинов, 1-дэхи разрядтайшуула Д.Бордоев, А.Санжиев, Н.Цыдыпылова гэгшэд республикынаа суглуулагдамал командада орохо. Гадна 1-дэхи разрядтайшуулаа бүридэлһэн Улаан-Үдэ хотын, Хэжэнгын аймагай, хүдоогэй аймагуудай суглуулагдамал команданууд мүрысөөндэ хабаадажа, мэргэжэл шадабариа дээшлүүлхэ.

Мүрысөөн июлин 28-да эхилээд, 31-дэ дүүрэжэ, саашадаа эдир шатаршад, тренерүүд, судьянар Байгал ошоно, гоё байхан байгаалидань сэнгэжэ амарха, эрдэмэй-ажал ябуулгын конференци үнгэргэхэ бэрхэ шатаршад нэгэн доро олон хүнүүдтэй наадаха, концерт-наада хараха байна. Гадна тэдэнэр спортын ондоошые зүйлнүүдээр - мини-футболоор, волейболоор, столой теннисээр, буряад болон хальмаг шатараар мүрысэхэ юм.

Б-М.ЖИГЖИТОВ.

УРИЛДААНАЙ ХАРГЫ ДЭЭРЭ

Буряадай гүрэнэй университетэй оюутан; уласхоорондын классай спортын мастер Сергей Федотов кроссой урилдаагаар дэлхэйн түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ хабаадаһанайнгаа һүүлээр Франциин ниислэл Париж шадархи Сандони гэжэ багахан хотодо марафоной хахад зайда (21 километр 97,5 метр) үнгэргэгдэһэн мүрысөөндэ хабаадахадаа, 1 час 03 минута 29 секунда саг харуулжа, 17-дохи һуури эзэлһэн байгаа. Тиихэдэ тэрэ гол түлэб Африка болон Латин, Америкын ороноудай хурдан сүлхэ урилдаашадта гартаба. Эндэ нютагаймнай хүбүүн Европо түбиин ороноудай атлетүүдые хойноо орхихон байха юм.

Нижний Новгород хотодо үнгэргэгдэһэн уласхоорондын мүрысөөндэ Сергей Федотов 1 час 02

минута 20 секунда саг харуулжа, дүрбэдэхи һуури эзэлбэ. Удаань Москвагай Садово Кольцо дээгүүр 15 километр 600 метрэй зайда үнгэргэгдэһэн мүрысөөндэ Сергей Федотов Москвагай бэрхэ спортсмен Андрей Дрыгиндэ 5 секундаар гартажа, хоёрдохи һуурида гараһан байна. Илалта туйлагшань хүнгэн автомашинаар шагнагдаа.

Холын зайда урилдаагаар эхэнэрнүүдэй дунда Италиин Милан хотодо болоһон уласхоорондын ехэ мүрысөөндэ нютагаймнай басаган - уласхоорондын классай спортын мастер Анастасия Данчинова хабаадахадаа, 17 минута 25 секунда саг харуулжа, түрүү һуури эзлээ. Энэнь манай нютагай хурдан солбон спортсмен басаганай ээлжээтэ амжалта гээшэ.

Ж.БАТОМУНКОЕВ.

АЛТАЙН БАРИЛДААШАД ШАДАЛТАЙ

Буряад Республикын эгээлурда захада оршодог Алтай нютагта Хяагтын аймагай болон Улаан-Үдэ хотын зуугаад эдир барилдаашад Алтайн совхозой түрүүшын директор Д.Банзаровай шанда хүртэһын түлөө XIII турнирта суглараа һэн. Мүрысөө нээлгын баяр ёһололдо Алтайн АКХ-гай түрүүлэгшэ, тус турнирай эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ Намсарай Очирова үгэ үгтөө. Удаань Балдан Брэйбун дасанай Болдоо лама спортивна залаар дүүрэтэр сугларагшадта ном табяа.

Нютагаархинай баярта Алтайн суглуулагдамал команда (тренерынь Буряад Республикын физическэ культурын габыата хүдэлмэрилэгшэ С.Цыбыков) Дамжуулгын кубогта хүртэбэ. Хоёрдохи һуурида Хяагта хотын команда гараа, гурбадахид Мөөрөөшэ нютагайхид.

Мүрысөөн тон түрүүн буряад барилдаагаар эхилһэн байна. Эндэ 16 эдир бүхэшүүл хабаадаба. 4-дэхи классай Паша Очировые бар хүсөөрөө диилэхэ хүн байбагүй.

Харин дүрэ булялдалгын барилдаагаар В.Дамбаев (Мөөрөөшэ) З.Доржиев, В.Жаргалов (хоюулаа Энхэ-Тала), В.Доржиев, П.Чибаков (Хяагта хото), А.Якимов (Хэрээтын-Адаг), хибсгэй эзэд С.Данжуров, Ж.Цыбыков, С.Баганов, А.Санжиев гэгшэд өөһэд өөһэдын шэгнүүртэ түрүү һууринуудта хүртөө. Чемпионуудта гарай бэлэгүүд баруулагдаа.

Бүһэтэйшүүлэй дунда С.Санжиев, О.Аранжапов (Хяагтын-Адагай тренер) шалгараа.

Энэл үдэр Алтай нютагай түрүүшын СССР-эй спортын мастер Саян Дылыковэй шанда хүртэһын түлөө мүрысөөн буряад барилдаагаар үнгэргэгдэбэ. Эдиршүүлэй дунда Алексей Санжиев түрүү һуури эзэлжэ, хонин шан абаба. Бүһэтэйшүүлэй дунда Саян Дылыков Балдан Брэйбун дасанай лама Дондоп Мункуевтай һүүлшын уулзалгада дайралдажа, хүсэ шадалаа туршалсабад. Теэд ламын алдуу гаргахата, Саян Дылыков һамбаашалан, илалта туйлаа.

В.СЫДЕЕВ.

МВД-һээ мэдэсэнэ

БЭДЭРЭЛГЭНДЭ ОРОҢОН ДЭЭРМЭШЭН
Октябрьска райондо танигдаагүй хүн К. гэнэн эхэнэрые подьеза соонь углууда хашажа байлаад, сүүмхыень булажа абаад, тэрелээ: Тэрээн соонь 45000 түхэриг, хамаг документүүдынь байһан байгаа. Гэмтэн бэдэрэгдэнэ.

Эхэнэрэй зураглажа үгэһэн дүрсэнь нимэ юм: 20-һоо 25 хүртээр наһанай 170 сантиметр тухай үндэртэй ород хүбүүн. Богонихоноор гайруулаһан үһэтэй, уга гонзогор хамартай, ногообтор ниодэтэй тэрэ хара үмдэ үмдэнхэй байгаа гээд К. гэгшэ гэршэлээ.

ЗЭБҮҮРХЭМЭ ГЭМТЭ ЯБАДАЛ
Тарбагатайн аймагта аймшагтай, зэбүүрхэмэ гэмтэ ябадал үйлэдэгдэһэн байха юм А. гэгшэ түрэхэн эхынгээ толгойе хутагаар таһа отолжо, бөөһэнь һалгааһан байгаа бшуу. Магад, энэ гэмтэн наркоман байжа, хара тамхинай охин соо аймшагтай ябадал хэһэн байжа болоо.

АЮУЛТА ТҮЙМЭРӨӨ АЙМШАГТАЙ ЮУМЭН УГЫ
Баргажанай аймагай Баргажан тосхондо байрладаг "Лесное" гэжэ акционернэ бүлгэмэй гараж шатаба. Галай аюул тус бүлгэмдэ нилээд ехэ хохидол асараа: түймэрэй үедэ гараж соо байһан УАЗ-469, ЗИЛ-131 түхэлэй автомашинанууд, 30 миллион түхэриг мүнгэн дууһан шатаа бшуу.

Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын хэһэн мурдэлгэ түймэрэй шалтаганые элирүүлээ. Зайн галай утаһануудай эбдэрхэй байһан ушарһаа нимэ хохидолто түймэр эхилээ гээд тобшолодоно.

НҮХЭРТӨӨШЬЕ ЭТИГЭХЭЭ БОЛГООМЖОЛХООР
Улаан-Үдэдэ "Бурвод" буудал шадархи тосхон булганда мэдээжэ ааб даа. Эгээл тэндэ ажаһуудаг П. гэгшэ нүхэрөө мэхэлжэ, горитойхон хохидолдо оруулаһан байха юм. Ушар юуб гэхэдэ, тэрэ А. гэгшэһээ телевизор, магнитофон, компьютер, эдээн дээрэнь нэмэлтэ болгон,

15950000 түхэригень мэхэ гохын хүсөөр абаад, нэрэ һураггүй угы болошоо бшуу. "Гэмынь урдаа, гэмшэлэнь хойноо", - гэжэ хохидолон А. гэгшэ дабан, һууна ёһотой, харин мэхэтэй нүхэрыень мүнөөшье бэдэрүүлэгдэһээр.

ТҮЛХЮУР ТААРУУЛЖА ОРООД...
Эдэйн аймагай Цагаан-Усун тосхоной "Ксюмо" гэжэ нэрлэгдэһэн алаабхида танигдаагүй хүнүүд түлхюур тааруулжа ороод, 3420000 түхэриг мүнгэ хулууба. Хулгайшад бэдэрэгдэнэ.

ХҮНЭГ ХҮНЭГӨӨР
Сэлэнгын аймагта һонирхолтой ушар болобо гээд аймагай ОВД мэдээсэнь, М. гэгшын газашаа танигдаагүй зон нэгэ хүнэг мяха, үшөө нэгэ-нэгэ хүнэг үгэрсэ, помидор хулуужа тэрелһэн байха юм. Уданшьегүй А. болон Г. гэнэн гэмтэд Гусинозёрскдо баригдаа.

А. БУДАЕВ бэлдэбэ.

Хайрата бүлэдүү хүбүүн

ШАГДУРОВ

Алексей Сергеевичэй

наһа бараһан ушараар "Буряад үнэн" газетын редакциин коллектив сониной штатнабэшэ корреспондент А.А.Будавта гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

<p>Редактор А.А. АНГАРХАЕВ.</p> <p>РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: С.Д. РИНЧИНОВ (редакторай орлогшо), Г. Х. ДАШЕЕВА (редакторай орлогшо), Б-М.Ж. БАЛДАНОВ (харюусаггата секретарь), Р.Б. ГАРМАЕВ, Д.А. СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагшад: Ц. Ц. ДОНДОГОЙ, С. Д. ОЧИРОВ, Т.В.САМБЯЛОВА, В.И.ПИНТАЕВ (хэблэлэй директор).</p>	<p>Манай адрес:</p> <p>670000, Улаан-Үдэ, Каландаришвиллин үйлэс, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.</p>	<p>Газетэ хэблэлэй 1 хуудалан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэг 2388. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.00.</p>	<p>"Республиканска типографи" гэнэн АО-до газетэ хэблэгдээ. Директорайнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ № 7841.</p>
--	--	--	--

Редакциин телефонууд: редакторай - 1-50-96, присмнын - 1-54-54, редакторай орлогшонорой - 1-68-08, 1-64-36, харюусаггата секретариин - 1-50-52, секретариадай - 1-62-62, таһагууд үндэлхэтэни болон политическэ асуудалнуудад - 1-55-97 (даагшань), 1-61-35, 1-34-05, экономикын - 1-63-86, 1-61-35, соёлой болон түүхын - 1-60-21 (даагшань), 1-57-63, залуушуулай, оюутдай ажабайдалай болон олонитын хүдэлмэрини - 1-54-93 (даагшань), 1-69-58, мэдээлэй болон сонсохой - 1-67-81, корректорнүүдэй - 1-33-61, компьютерна түбэй - 1-66-76.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 1-49-94, бухгалтери - 1-23-67, вахта - 1-35-95.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрэнүүдэй бэшэлгыг хасагайруулаһан ушарта авторнуудын харюусаггатай. Редакциин һанамжа-авторайхитай адли бэшэ байжа магад.